

Självständigt arbete vid LTJ-fakulteten
Trädgårdsingenjörsprogrammet – Design, 10 hp

Hållbar design för gravplatser

Fakulteten för Landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap

År: 2010

Författare: Anna Gustafsson, Maria Orwén

Formalia

SLU, Sveriges Lantbruksuniversitet

Fakulteten för Landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap, LTJ

Författare Anna Gustafsson, Maria Orwén

Titel, svenska Hållbar design för gravplatser

Title in English Sustainable design of graves

Program/utbildning Trädgårdsingenjör med designinriktning, examen 2010

Huvudområde Landskapsplanering
Fördjupning G1E

Nyckelord kyrkogård, hållbar design, växtmaterial, skötselbehov, estetik, urngravplats, kistgravplats

Handledare Petra Thorpert, SLU Landskapsutveckling

Examinator Mark Huisman, SLU Landskapsutveckling

Kurskod EX0357
Kurstitel Examensarbete för trädgårdsingenjörer med designinriktning

Omfattning 10 hp
Nivå Grund AB

Utgivningsort Alnarp
Månad, år mars 2010

Omslagsfigur Detalj av Figur 5: Förslag på kistgravplats på temat *Strand*. Illustration gjord av Maria Orwén.

Förord

Under hösten 2009 fick vi kännedom om ett projekt i Moviums regi som rörde examensarbeten inom kyrkogårdssektorn. Detta gjorde oss nyfikna och vi tog chansen att följa med på ett studiebesök på Tygelsjö kyrkogård där branschfolk berättade om kyrkogårdsverksamhet utifrån olika perspektiv. Vi var efter detta besök ganska snabba med att anmäla vårt intresse att medverka i projektet.

Vi vill tacka Ann-Britt Sörensen och Angela Sandell på Movium för de träffar och föreläsningar som arrangerats under perioden. Då har vi fått kunskap och insyn i branschen samt fått ta del av de andra projektdeltagarnas pågående arbeten. Under en av träffarna kom vi i kontakt med Åsa Malmberg på Malmö kyrkogårdsförvaltning. Hon tog sig tid att guida oss på Limhamns kyrkogård en solig, men kall dag i februari vilket vi uppskattar väldigt mycket. Vi vill även tacka Åsa för inspirerande samtal, foton och växtlistor.

Sist, men inte minst, vill vi nämna vår handledare Petra Thorpert som gett oss bra och konstruktiv vägledning under arbetets gång.

Examensarbetet är skrivet gemensamt under gott samarbete.

Alnarp i mars 2010

Anna Gustafsson

Maria Orwén

Sammanfattning

En välplanerad gravplats med hållbara växter underlättar både för personal och för gravrättsinnehavare samtidigt som den värnar om miljön.

Inom kyrkogårdsförvaltningarna, precis som på många andra arbetsplatser, är miljöarbetet högt upp på agendan. Det finns många frågor att besvara och en av dem är vilken betydelse valet av växter till gravplatsen har. Viljan att miljöanpassa verksamheten är stor och har gett upphov till ett antal projektarbeten. Under hösten 2009 startade Partnerskapsprojektet "Miljöaspekter på planering och skötsel av gravar" inom Movium (SLU). Projektets intressanta vinkling gav oss uppslaget till examensarbetet "Hållbar design för gravplatser".

Vi fokuserar i detta arbete på växturvalet och på utformningen av gravplatser utifrån ett hållbarhetsperspektiv. Kriterierna för växturvalet är höga krav på livslängd, skötsel och estetik. Arbetet mynnar ut i tre konkreta gestaltungsförslag för två olika gravplatstyper: kistgravplats och urngravplats. Växturvalet är baserat på litteraturstudier och samtal med personer som har stor erfarenhet av kyrkogårdsskötsel och med personer med god växtkänedom.

Gestaltungsförslagen som är målet med detta arbete har gjorts utifrån tre teman: *Skog*, *Strand* och *Äng*. Tema Natur är valt för att passa in i den gröna miljö som vi anser kyrkogården är. Historiskt har kyrkogården varit alltifrån en plats för betande kor för att senare bli mer parklik. Idag används kyrkogårdarna i allt större utsträckning som rekreationsområde och som gröna oaser i tätorterna.

Både gestaltungsförslagen och våra valda teman kan givetvis ha stor variation och ska närmast ses som en inspirationskälla, något som man kan göra till sitt eget.

Abstract

A well-planned grave with a sustainable selection of plants facilitates easy maintenance for both staff and the holder of the right of burial. It also helps reduce the negative impact on the environment.

As in many other areas, the environment is high on the agenda within the cemetery administration. One of the major concerns is the impact of the choice of plants for the grave. Within the industry there is a great motivation and willingness to adapt to a sustainable work mode and this has spawned a number of project works. In autumn 2009 the partnership project, “Environmental aspects of planning and maintaining graves”, was started in Movium (at The Swedish University of Agricultural Sciences). This interesting subject and approach gave us the idea to this thesis.

In this thesis we focus on the selection of plants and on the design of graves from a sustainable development point of view. The criteria for plant selection are durability, maintenance and aesthetics. The work leads to three specific design proposals for two different types of graves: Coffin graves and urn graves. The proposed plant selection is based on technical literature and interviews with people who have extensive experience in cemetery management and with professionals with extensive botanical knowledge.

The design proposals have been created with three different themes in mind: *Forrest*, *beach* and *meadow*. These nature inspired themes have been chosen to seize the green character of the cemetery. Nature theme is chosen to fit into the green environment that we believe the cemetery is. Historically, the cemetery has been seen as anything between a place for grazing cattle and the park-like areas we see today. Cemeteries are increasingly used as recreational areas and seen as the lungs of the cities.

The design proposals and themes in this thesis are meant as a source of inspiration. The possibilities are endless and as such it can form the basis of further work within this field.

Innehåll

FORMALIA	I
FÖRORD	II
SAMMANFATTNING	III
ABSTRACT	IV
INLEDNING	1
BAKGRUND	1
SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNING	1
SYFTE.....	1
FRÅGESTÄLLNING	1
MATERIAL OCH METOD, AVGRÄNSNINGAR	2
MATERIAL OCH METOD.....	2
AVGRÄNSNINGAR	2
HISTORISK TILLBAKABLICK	3
FRÅN STENÅLDERN TILL MEDELTIDEN	3
1500- OCH 1600-TALET	4
1700- OCH 1800-TALET	4
1900-TALET.....	5
NULÄGE, TRENDER OCH TENDENSER	7
NULÄGE	7
TRENDER OCH TENDENSER	7
HÅLLBAR DESIGN PÅ KYRKOGRÅRDEN	9
TRADITION, VANOR OCH NYTÄNKANDE	9
PERENNER PÅ KYRKOGRÅRDEN.....	10
VEDARTADE VÄXTER PÅ KYRKOGRÅRDEN	10
TRE KRITERIER FÖR VAL AV VÄXTER.....	10
VÄXTURVAL	12
PERENNER	12
VALDA PERENNER.....	13
VEDARTADE VÄXTER.....	17
VALDA VEDARTADE VÄXTER	18
VÄXTDISKUSSION	21
VÄXTER SOM VALTS BORT OCH VARFÖR.....	22

GESTALTNING AV GRAVPLATSER UTIFRÅN ETT HÅLLBARHETSPERSPEKTIV	23
TVÅ TYPER AV GRAVPLATSER.....	23
PLATSBESKRIVNING - LIMHAMNS KYRKOGRÅRD	24
<i>Platsen</i>	24
<i>Gravplatser och gravskick</i>	25
GESTALTNING UTIFRÅN TEMA	25
<i>Skog</i>	26
<i>Strand</i>	26
<i>Äng</i>	26
SLUTDISKUSSION.....	30
VÄXTURVAL.....	30
GESTALTNINGSFÖRSLAG.....	31
FRAMTIDEN.....	32
KÄLLOR OCH LITTERATUR.....	33
OTRYCKTA KÄLLOR.....	33
<i>Muntliga källor</i>	33
<i>Elektroniska källor</i>	33
TRYCKTA KÄLLOR OCH LITTERATUR	33
BILAGA 1: FIGURFÖRTECKNING	35

Inledning

Bakgrund

Detta arbete är ett av flera studentarbeten inom Moviums Partnerskapsprojekt "Miljöaspekter på planering och skötsel av gravar". Projektet är initierat av svenska och danska kyrkogårdsförvaltningar tillsammans med företag som ingår i Movium Partnerskap. Projektets mål är att genom studentarbeten belysa frågeställningar som är aktuella inom branschen.

Detta arbete har fokuserat på växturvalet och utformningen av gravplatser ur ett hållbarhetsperspektiv. En alltmer individualiserad syn på utformningen av gravplatser har skapat en efterfrågan inom branschen på gestaltningsförslag av gravplatser. Ett starkt miljöintresse bland gravrättsinnehavare och viljan att miljöanpassa verksamheten hos kyrkogårdsförvaltningarna har också varit med till att ge projektet och ämnet ett miljö- och hållbarhetsperspektiv.

Syfte och frågeställning

Syfte

Arbetets syfte är att visa på nya sätt att närma sig utformningen av gravplatser med fokus på design och växtmaterialens hållbarhet. Växturvalet görs utifrån krav på livslängd, skötselbehov och estetik och mynnar ut i sex konkreta gestaltningsförslag för två olika gravplatstyper: kistgravplats samt urngravplats. Arbetet presenteras skriftligt med listor på valda växter och med skisser på sex gestaltningsförslag utifrån tre valda teman.

Frågeställning

Branschen efterfrågar idéer på utformning av gravplatser med förslag på växter valda med hänsyn till miljö och hållbarhet. *Hur skulle ett gestaltningsförslag kunna se ut, som uppfyller både krav på nytänkande och miljömedvetenhet?*

Material och metod, avgränsningar

Material och metod

Växterna selekteras utifrån ett par miljökriterier, baserade på litteraturstudier och samtal både med personer med erfarenhet av kyrkogårdsskötsel och med personer med stor växtkännedom.

Växtmaterialets väljs efter följande kriterier:

- 1) Materialens livslängd
- 2) Skötselbehov
- 3) Estetik under året

Framarbetandet av gestaltungsförslagen görs utifrån valda växter och teman samt platsbesök på Limhamns kyrkogård.

Arbetet utgår ifrån den terminologi som beskrivs i *Begrepp i begravningsverksamheten 2005*, Gröna Fakta 5/2005.

Avgränsningar

Urval av växter görs utifrån tre kriterier: Livslängd, skötselbehov och växtmaterialets estetik.

Kriteriet *livslängd* avgränsar växtmaterialet till att gälla främst fleråriga växter och framförallt perenner som på rätt plats med rätt skötsel har en livslängd på tio år och däröver. Kriteriet *skötselbehov* begränsar vårt urval av växter till dem som kräver minsta möjliga underhåll i form av skötselinsatser som underhållsbeskärning, rensning och delning. Underhållsbehovet sätts i förhållande till växtmaterialets estetiska värde. Kriteriet växtmaterialets estetik bygger på ett påstående om att en interaktion mellan olika växter och optimal komposition minimerar skötselresurserna avsevärt eftersom växterna gör mycket av jobbet själva. En annan form av estetiskt värde är växtmaterial som ger skiftningar under årets gång, till exempel färgskiftningar i bark och bladverk eller att växten bildar vackra fröställningar. Samtidigt leder en växtkomposition där blomningsperioder varierar under året till mindre skötselinsatser.

Gestaltungsförslagen begränsas till att omfatta växtförslag till två utvalda platser på Limhamns kyrkogård; en kistgravplats och en urngravplats.

Historisk tillbakablick

Kyrkogården speglar hur samhället utvecklats där varje århundrade har satt sin prägel. Det utseende vi ser idag, med enskilt dekorerade gravplatser, är inte mer än en knappt 150 år gammal tradition.¹

Från stenåldern till medeltiden

Under förkristen tid brändes ofta de döda kropparna och gravsattes utan några markerade gravplatser, ofta i anslutning till gårdarna. De anhöriga reste ibland runstenar för att berätta om olika bedrifter för att de efterlevande skulle veta och bära historien vidare. Denna tradition fortsatte även när missionärerna kommit till Norden även om vissa kristna element, som korset, började användas på icke kristna begravningsplatser. När den kristna läran fått fäste, på 1100-talet, avgränsades områden i anslutning till kyrkorna. Dessa kyrkogårdar inhägnades med mur av trä eller sten och innanför växte gräs i form av äng med gravminnen utställda oregelbundet och utan indelning av kvarter. Tillfälliga gångar fick agera transportväg över området. Det finns inte någon dokumentation om att det funnits träd på kyrkogården vid denna tid.²

Under medeltiden började själva kyrkan bli begravningsplats, först för personer inom kyrkan och klostret men sen även för kungligheter och personer inom adeln. För de flesta människor har dock kyrkogården varit det enda egentliga alternativet vid begravning, även om många strävade efter att komma så nära kyrkan och relikerna som möjligt.³

Troligen har klostren och dess trädgårdar där munkar och nunnor odlade i former av örtagård, kålgård, fruktträdgård och blomsteräng kommit att forma kyrkogårdens utseende. Det finns spår av träd som alm och ask kring klostermurar på flera platser i Sverige. Just alm och ask tillsammans med lind och hästkastanj blev de träd som under de senaste århundradena planterats både som vårdträd och i alléer på och kring kyrkogårdar.⁴

¹ Lundquist 1992, s 12

² André 2000, s15-16

³ Lundquist 1992, s 12-13

⁴ Lundquist 1992, s 15-16

1500- och 1600-talet

Under reformationen på 1500-talet när kyrkan förlorade mycket av sin makt till staten kom kyrkogården och begravningsplatserna att tappa i fråga om status och respekt. Platsen utnyttjades nu som bete till djuren och det anordnades marknader och andra icke religiösa arrangemang med följd att kyrkogårdarna misspryddes. Gustav Wasa skrev 1554 en befallning att gravplatserna skulle hållas rena och bevaras i kristligt skick. Detta ledde dock inte till någon större ändring utan ända fram till 1819 hade klockaren rätt (som löneförmån) att låta sina djur beta inom kyrkogårdens murar.⁵

På 1600-talet då Sverige var en stormakt kom influenser från Tyskland och Frankrike och deras trädgårdskonst. Intågen av park- och trädgårdsanläggningar till svenska gods och herresäten påverkade så småningom utformningen på kyrkogårdar och gravplatser först i de större städerna och främst i form av trädplanteringar i långa korsvisa axlar med förbindelse till portarna i kyrkogårdsmuren.⁶

1700- och 1800-talet

Under 1700-talet fortsatte kyrkan vara den mest önskvärda begravningsplatsen trots att det från prästerna uttalades farhågor utifrån en hygienisk synvinkel. Under senare delen av århundradet blev det förbjudet att sälja nya gravplatser i kyrkan, men det dröjde ända till 1815 innan det instiftades en lag som förbjöd begravingar inne i kyrkan. Städerna växte vid denna tid med ökade sanitära problem vilket ledde till utlokalisering av kyrkogårdarna. På dessa nya platser föreskrevs vikten av att plantera träd för att rena luften och dessa planterades både i kransar runt kyrkogårdsmuren och i alléer. Det anlades även gångar och symmetriska kvarter och det är väl här som vi börjar skönja dagens utformning – en park bebodd av de döda till tröst för de levande⁷.

Vissa influenser av den engelska landskapsparken kan märkas under senare delen av 1800-talet. Då byts eller kompletteras den axiala anläggningen med mjuka böljande gångar som

⁵ Lundquist 1992, s 18

⁶ Lundquist 1992, s 19

⁷ Hammarskiöld et al 2001, s 16

binder samman de olika gravkvarteren. Gravarna, som ofta är stora familjegravar, pryds nu ofta med olika former av gravstenar där granit är ett material som används i stor utsträckning. Utsmyckningen blir nu mycket mer vanlig och på gravstenarna syns yrkestitlar och utmärkelser. Det är en tid när man ville visa sin vördnad och respekt för de döda och deras verk i livet. Varje plats sköts innerligt och noggrant.⁸

1900-talet

Precis som samhället i övrigt går förändringstakten snabbare under 1900-talet. Rationaliseringar gör att kyrkogården förändras. Mycket av arbetet effektiviseras och maskiner gör sitt intåg för skötsel med påföljd att grusgångar sås igen med gräs, häckar och rabatter tas bort. Många historiska lager tunnas ut och försvinner vilket är den allmänna trenden i samhället vid denna tid. Först i slutet av 1980-talet regleras "rivningen" på kyrkogården med en lag där ingen utan Länsstyrelsens tillstånd får genomföra förändringar som påverkar kulturhistoriska värden. Det sker en kraftig befolkningsökning i städerna som fordrar större begravningsplatser och på 1950-talet när kremation blir vanligt börjar andra gravskick att efterfrågas. Minneslundar blir en ny beståndsdel i kyrkogårdsmiljön och anläggs för att många inte vill ligga släkten till last med skötsel och gravvård när de inte längre finns i livet.⁹

Fram till 1960-talet köpte man rätten till gravplatsen och de som inte hade ekonomiska resurser blev gravsatta i den allmänna linjen, en rad där de avlidna begravs efterhand som de avled. Systemet upphörde 1964 och omvandlades då till 25 års gravrätt vilket gäller än idag. Detta innebär att graven upplåts till en viss familj, släkt eller vänkrets för en viss tid.¹⁰

Den senaste stora förändringen skedde år 2000 då staten och Svenska kyrkan separerade. Statskyrkan upphörde och Svenska kyrkan blev ett trossamfund som vilket annat som helst. Begravningsverksamheten finansieras med en begravningsavgift som alla, oavsett vilket

⁸ André 2000, s 20-21

⁹ André 2000, s 23

¹⁰ Sörensen 2008, s 20-22

trossamfund man tillhör, betalar. Denna avgift bekostar driften av våra kyrkogårdar i form av skötsel av allmänna ytor och att det finns gravplatser till alla.¹¹

¹¹ Sörensen 2008, s 20-22

Nuläge, trender och tendenser

Avsnitten "Nuläge" och "Trender och tendenser" är skrivna utifrån de historiska fakta som vi har tagit del av och den utveckling vi tycker oss kunna se efter samtal med branschfolk och deltagande på föreläsningar och konferenser.

Nuläge

Idag kan kyrkogården liknas vid och användas som en parkanläggning. När andra grönytor i städerna försvinner till förmån för nya bostäder och annan bebyggelse används kyrkogårdarna för rekreation och aktivitet för stadens invånare. I dagens stressade samhälle blir det en grön lunga för en tyst, stillsam promenad där växtligheten bidrar till lugn och harmoni.

Trender och tendenser

Trots aspekter som det urbana stadslivet och nya familjesammansättningar förändras karaktären på kyrkogården mycket långsamt. Orsakerna till detta kan vara många. Kyrkogårdarna är viktiga historiebärare och det har påverkat att de inte alltid har fått lov att förändras med sin tid. Kyrkogårdarna är speciella platser som ska rymma många känslor, traditioner och trosinriktningar och vara en plats för sorg och trygghet i en kanske kaotisk tid. En plats som varje generation vill behålla som *sin*. Vi vill känna igen oss och känna samhörighet med de avlidna när vi besöker kyrkogården även om det är lång tid mellan besöken.

Samtidigt som kyrkogården kan upplevas som en plats med stillastående eller långsam utveckling kan nya trender skönjas, liksom de alltid har. Idag börjar en tillbakagång till tidigare seklers individualiserade gravplatser synas på kyrkogårdarna. Trenden går alltmer ifrån minneslundarnas anonymitet till att återigen skapa personliga gravplatser och man kan spåra ett behov av att ha en plats att kunna gå till för att sörja och minnas. Samtidigt luckras reglerna upp om utsmyckningar och gravvårdarnas utseende och storlek och man börjar se allt friare på kyrkogårdarnas olika gravkvarters förr så stränga regelverk.

Det nya gravskicket askgravlund är en följd av denna utveckling. Askgravlundan kan ses som en kombination av minneslundens gemensamma gravsättningsyta men med en gemensam plats för utsmyckningar och minnesplattor med de avlidnas namn.

Det stora intresset för trädgård börjar också kunna ses på kyrkogårdarna. Utbudet av litteratur om trädgård, växter och design och intresset för trädgårdsprogram på tv och i andra medier har skapat ökad kunskap kring bland annat växtmaterial och en nyfikenhet att prova själv. Trenden mot mer individualiserade gravplatser i kombination med bristen på andra grönytor i form av trädgård eller kolonilott gör den anhörigas gravplats till den gröna ytan vi kan smycka och glädja oss själva och andra anhöriga med. Gravplatserna pryds därför oftare av växter som traditionellt inte använts på kyrkogården och på en del platser ses utsmyckningar i form av bänkar och fågelbad. Den urbana livsstilen där vi flyttar längre sträckor och alltmer sällan bor kvar på hemorten skapar också nya krav på skötsel och växtlighetens hållbarhet.

Hållbar design på kyrkogården

Utgångspunkten för de gestaltningar som är målet med detta arbete är hållbar design. Vi har valt att använda uttrycket *hållbarhet* och *hållbar utveckling* istället för liknande begrepp som *miljö* eller *ekologi*. Hållbarhet står för långsiktighet och en ständig utveckling. Att vara medveten om sin omgivning och det ömsesidiga samspelet, står i motsats till en stillastående tanke om vad som är rätt endast i ögonblicket.

I Brundtlandrapporten från 1987 som utarbetades under FN:s Världskommission för miljö och utveckling samma år definieras begreppet hållbar utveckling och det är denna definition som detta arbete förhåller sig till: "En utveckling som tillfredställer dagens behov utan att äventyra kommande generationers möjligheter att tillfredställa sina behov."¹² Begreppet hållbar utveckling är ett samlat begrepp för ekologisk, ekonomisk och social hållbarhet¹³. De tre hållbarhetsaspekterna har idag fått en utbredd användning på alla nivåer inom samhället, såväl nationellt som lokalt.

Tradition, vanor och nytänkande

Traditioner och vanor styr mycket av utsmyckningarna på våra kyrkogårdar. Växtmaterialet på gravarna byts med årstidernas skiftningar och ofta utifrån ett begränsat sortiment av ettåriga växter. Planteringsföljden kan grovt generaliserat se ut som följande: vår och påsk planteras penséer och påskliljor och till sommaren isbegonior. Under höst och allhelgona planteras ljung och krysantemum, och under vinterperioden täcks gravplatsen med granris. Förutom en stor åtgång på växtmaterial ger det ständiga utskiftandet också mycket skötselarbete för gravrättsinnehavaren och/eller för kyrkogårdsförvaltningen.

Samtal med anställda och informationssökning på kyrkogårdsförvaltningarnas hemsidor ger en skiftande bild av inställningen till val av växtmaterial och utformning av gravplatser. Medan man på en del kyrkogårdar är mycket öppna för användande av perenner, mindre exemplar av

¹² Nationalencyklopedin 2010-02-15 <http://www.ne.se/lang/h%C3%A5llbar-utveckling>

¹³ Nationalencyklopedin 2010-02-15 <http://www.ne.se/lang/h%C3%A5llbar-utveckling>

vedartade växter och utsmyckningar i form av krukor, fågelbad och bänkar har man på andra kyrkogårdar förbud mot till exempel fristående utsmyckningar och vedartade växter.

Perenner på kyrkogården

Att använda perenner på kyrkogården är historiskt sett inte något nytt. Det kan däremot kännas främmande i perspektivet av ett par generationer bakåt i tiden eftersom de ettåriga växterna har varit vanligast förekommande då. Men växter som taklök (*Sempervivum*), kaukasiskt fetblad (*Sedum*) smörboll (*Trollius*) och kabbeleka (*Caltha palustris*) har använts på kyrkogårdarna i många generationer¹⁴, de två senare är beskrivna i Linnés skånska resa 1749¹⁵.

Vedartade växter på kyrkogården

På kyrkogården används numera mindre uppstammade buskar och toppympade träd på gravplatser. Vedartade växter har generellt en lång livslängd och träd på gravplatser har ett högt symbolvärde och får ofta symbolisera fortsatt liv. Historiskt sett är träd på kyrkogårdar en tradition från början av 1800-talet och förekom då främst i rader på eller kransar runt kyrkogården¹⁶.

Tre kriterier för val av växter

För att kunna göra ett urval av växter till de gestaltningsförslag som följer sätts tre kriterier upp. Dessa tre kriterier tar utgångspunkt i definitionen av hållbar utveckling.

- 1) Växtmaterialets livslängd
- 2) Växtmaterialets skötselbehov
- 3) Estetik under året

¹⁴ Bengtsson, 1997, s. 42

¹⁵ Hammarskiöld et. al, 2001 s. 497

¹⁶ Lundquist, 1992, s. 16

1) Växtmaterialets livslängd - med en längre livslängd på växtmaterial minskas åtgången avsevärt samtidigt som skötselbehovet minskar i form av färre arbetsinsatser av gravrättsinnehavare och/eller kyrkogårdsförvaltning. Andra faktorer som påverkar livslängden på växtmaterialet, förutom skötsel, är jordmån samt konkurrens från andra växter och ogräs. Utifrån kriteriet livslängd avgränsas växtmaterialet främst till att gälla fleråriga växter och framförallt perenner som på rätt plats med rätt skötsel har en livslängd på tio år och däröver.

2) Växtmaterialets skötselbehov - energiförbrukning i form av arbetskraft och drivmedel till underhållsmaskiner samt användning av kemiska bekämpningsmedel minskar vid val av fleråriga växter. Utifrån kriteriet skötselbehov begränsas vårt urval av växter till dem som kräver minsta möjliga underhåll i form av insatser som beskärning, rensning och delning. Underhållsbehovet sätts i förhållande till växtmaterialets estetiska värde.

3) Växtmaterialets estetik under året – en växtkomposition där blomningsperioder varierar under året leder till mindre skötselinsatser. Detta påstående bygger på en interaktion mellan olika växter och vid optimal sammansättning av dessa minimeras skötselresurserna avsevärt eftersom växterna gör mycket av jobbet själva. Ett exempel som belyser ovan nämnda teori är att när vårlökarna blommat färdigt tar marktäckarens blad över och täcker lökarnas vissnande bladverk.

En annan form av estetiskt värde är växtmaterial som ger färgskiftningar i bark och bladverk eller bildar vackra fröställningar. Som exempel kan nämnas sockblommans utveckling från gröna blad till riktigt höströda eller rudbeckians fina blomställning när den blommat över.

Listan över interaktioner mellan växter kan göras lång och dessa tillsammans med variation av färg skapar stora estetiska värden.

Växturval

Urvalet av växter har inspirerats av en tanke om tre teman som utgångspunkt för gestaltungsförslagen. De tänkta temana är *Skog, Strand* och *Äng* och de beskrivs närmare i avsnittet "Gestaltning utifrån tema". Kontakten med Åsa Malmborg på Malmö kyrkogårdsförvaltning och hennes erfarenheter och dagliga arbete med växtmaterialet på Malmö kyrkogårdar har förankrat arbetet i verkligheten. Inspiration hämtades också på seminariet "Kyrkogården – föränderlig i tid och rum" (Moviums jubileumskonferens, 29/1 2010) och då speciellt Eric Wahlsteens föreläsning "Växter för en plats där jag vill vila".

Källor till växtbeskrivningarna har varit *Blommor och buskar*; redaktör Bengt Persson, *Perenner* av Marie och Björn Hansson och *Perennboken med växtbeskrivningar* av Rune Bengtsson m fl. För aktuellt sortiment har vi använt oss av plantskolekataloger och då främst katalogen från Stångby plantskola.

Perenner

Utgångspunkten för växturvalet bygger på de tre kriterier som tidigare beskrivits under avsnittet "Hållbar design för kyrkogården". Det första kriteriet för växturvalet är dess *livslängd*. För att både uppfylla kravet på livslängd och hållbarhet kräver vi att växten klarar att stå på samma plats i tio år och däröver, förutsatt att växtplatsen är rätt. Boken *Blommor och buskar* har varit till stor hjälp och växturvalet är baserat på författarnas livslängdsklassificering.

Vidare är växturvalet anpassat efter *skötselbehov*, som är det andra kriteriet, där vi väljer växtmaterial som kräver minsta möjliga underhåll i form av insatser som beskärning, rensning och delning. Rensning är nästan obetydlig vid val av perenner som täcker marken eftersom de rationellt hindrar ogräs att tränga upp. Insatser som beskärning begränsas till en max två gånger per säsong, första gången på våren i samband med start och andra gång när växten blommat över om man inte vill spara fröställningarna. Många perenner mår bra av att delas, men samtliga i växturvalet kräver ingen delning under en tioårsperiod.

Det tredje och sista kriteriet, växtmateriallets *estetik* under året, handlar om att utnyttja och välja växter som avlöser varandra och på det sättet minskar skötselinsatserna samtidigt som växtkompositionen varierar i utseende. En annan estetisk tilltalande vinkling är växter som ger färgskiftningar i blad eller bark och som sätter vackra fröställningar och därigenom ändrar skepnad under säsong.

De valda perennerna presenteras i bokstavsordning efter det vetenskapliga namnet och för varje art anges specifikt vilken/vilka kriterier som uppfylls.

Valda perenner

***Adiantum pedatum* (adiantum)**

Ormbunke med små blad och skir grönska. Ger ett exotiskt intryck. Höjd 40-50 cm. Långlivad och lågt skötselbehov.

***Anemone hupehensis* (höstanemon)**

Storblommig, med vita, rosa eller rödaktiga blommor. Tätt grönt bladverk där graciösa blomstjälkar sträcker sig upp. Blommar från juli fram till frosten kommer. Höjd 60-100 cm. Långlivad och lågt skötselbehov.

***Aruncus aethusifolius* (koreansk plymspirea)**

Utsedd till årets perenn 2010. En av trädgårdens juveler. Har små krav på placering. Cremefärgade blommor på senvåren och försommaren. Den får orange till röda höstfärger. Höjd 30 cm. Långlivad, lågt skötselbehov och vackra höstfärger.

***Armeria maritima* (strandtrift)**

Vintergrön gräsliknande kuddar som breder ut sig. Rosa eller vita blommor på kala stänglar under juni-augusti. Höjd 10-20 cm. Långlivad och vintergrön.

***Asarum europaeum* (europeisk hasselört)**

Låg vintergrön växt med glänsande mörkgröna blad. Trivs bäst i halvskuggigt till skuggigt läge. Är en mycket vacker marktäckare under buskar och träd. Höjd 5-10 cm. Långlivad och vintergrön.

***Briza media* (darrgräs)**

Graciöst prydnadsgräs med runda hjärtformade små blomställningar. Trivs bäst i soligt läge. Används som elegant solitär. Höjd 20-40 cm. Långlivad.

***Campanula portenschlagiana* (murklocka)**

Marktäckande växtsätt, hjärtformade blad med långa, smala, violetta blomklockor. Lång och ymnig blomning. Höjd 10 cm. Långlivad och lågt skötselbehov.

***Cotula squalida* (krypkotula)**

Bildar tät och mossliknande matta. Mycket vacker som fogväxt. Höjd 3-5 cm. Långlivad, lågt skötselbehov, men om ogräs gror i den kan den bli svårrensad.

***Echinacea purpurea* (röd rudbeckia)**

Rak och stabil stjälk med mörkgröna blad. Prästkragelik blomma som finns i vitt, rosa, orange och röd. Blommar augusti till september. Disken är stor och dekorativ i gyllenbruna toner. Höjd 70-100 cm. Långlivad, lågt skötselbehov och vacker vintersiluett.

***Echinops ritro* (blå bolltistel)**

Stålblå, klotformade blommor med flikiga blad med håriga spetsar. Blommar augusti till september. Höjd 100-125 cm. Långlivad, lågt skötselbehov och vacker vintersiluett.

***Epimedium* (sockblomma)**

Långsamtväxande marktäckare, en av arterna *Epimedium x rubrum* får läderartade blad med röda kanter. Höjd 20 cm. Långlivad, lågt skötselbehov och vacker höstfärg.

***Helleborus niger* (julros)**

Övervintrande, handflikiga, mörkt gröna blad. Stora vita blommor som blommar under vårvintern. Höjd 30 cm. Långlivad.

***Heuchera* (alunrot)**

Under senare år har utbudet av alunrot ökat dramatiskt. De finns med fantastiska bladverk i de mest skiftande färger och brokighet. Kan skadas av långvariga barfroster. Stora vippor med beigebruna blommor (juni-september). Höjd 30-60 cm. Långlivad.

***Hosta sieboldii* (spädfunkia)**

Kompaktare och lägre funkia, ljusgröna blad med vit kant. Höjd 40 cm. Långlivad, lågt skötselbehov, men kan drabbas av snigelangrepp.

***Hosta sieboldiana* (daggfunkia)**

Stora, hjärtformade och blådagliga blad. Blomställningar med ljuslila blommor i smala, tätbesatta blomställningar (juli-augusti). Ståtlig växt som efterhand behöver stor plats. Höjd 50 cm. Långlivad, lågt skötselbehov, men kan drabbas av snigelangrepp.

***Lavandula angustifolia* (Lavendel)**

Axlika blå, lila blomställningar och gråtonat bladverk. Höjd 30-60 cm. Långlivad, lågt skötselbehov. Vacker som kantväxt, doftar gott.

***Lilium martagon* (kroll-lilja)**

Ståtlig lilja med vit eller rosa blomning (juni-juli). Höjd 100-120 cm. Långlivad, lågt skötselbehov och vackra fröställningar.

***Miscanthus sinensis 'Kleine Fontäne'* (elefantgräs)**

Slanka, platta, blågröna blad. Vipporna är axformiga med silverrosa färg. Blommar under juli till september. Höjd drygt 100 cm. Långlivad och lågt skötselbehov.

***Pachysandra terminalis* (skuggröna)**

Blanka, läderlika blad som övervintrar. Oansenliga Gulvita små blomansamlingar. Trivs bäst i halvskugga till djup skugga. Utmärkt marktäckare. Höjd 20 cm. Långlivad, lågt skötselbehov och vintergrön.

***Scabiosa caucasica* (höstvädd)**

Fin sensommarväxt som blommar med vita eller blå blomkorgar långt in på hösten. Höjd 60-70 cm. Långlivad, lågt skötselbehov.

***Sedum acre* (gul fetknopp)**

Vintergrön marktäckare med gula blommor under juni och juli. Höjd 5-10 cm. Långlivad, lågt skötselbehov och vintergrön.

***Sedum album* (vit fetknopp)**

Vintergrön marktäckare med brunröda blad. Ymnig blomning i vitt under juni och juli. Höjd 10 cm. Långlivad, lågt skötselbehov och vintergrön.

***Sempervivum* (taklök)**

Marktäckare. Stora, täta, gröna bladrosetter med höga blomstjälkar med gula, vita eller röda blommor (juli-augusti). Höjd 20-30 cm. Långlivad, lågt skötselbehov.

***Thymus serpyllum 'Coccineus'* (backtimjan)**

Krypande växtsätt med mörkt rosa blommor under juli-augusti. Passar bra att sätta mellan sten- och plattfogar. Höjd 5 cm. Långlivad, lågt skötselbehov.

***Trollius x cultorum* (trädgårdssmörboll)**

En gammal trädgårdsväxt med handflikiga blad. Blommar med stora, bollformade, orangegula blommor (maj-juni). Höjd 50-80 cm. Långlivad, mindre skötselbehov i form av vattning och beskärning efter blomning för ett andra flor.

***Vinca minor* (vanlig vintergröna)**

Lätt förvedad marktäckare med vintergröna glänsande gröna blad med blommor i blått under maj och juni. Höjd 30 cm. Långlivad, lågt skötselbehov och vintergrön.

Vedartade växter

På kyrkogården används ofta mindre uppstammade buskar och toppympade träd som miniatyrträd på gravplatser. Den lilla skalan på växterna kan göra det svårt att dra en gräns mellan buskar, träd och prydnadsträd och därför har vi valt att samla dessa under rubriken "Vedartade växter".

De vedartade växterna är främst valda utifrån deras estetiska värde, som vackert bladverk, höstfärger eller färg och struktur på stam. Vedartade växter har generellt en lång livslängd och träd på gravplatser har ett högt symbolvärde och får ofta symbolisera fortsatt liv.

Lågt skötselbehov är det tredje kravet som växterna ska uppfylla. Lågt skötselbehov anser vi vara när en vedartad växt kräver ingen eller lite beskärning utöver de första årens uppbyggnadsbeskärning. Träd på en så liten plats som en gravplats kräver dock ett visst underhåll för att inte bli för stora. Vi har satt som krav att träden inte får lov att bli mer än 4 meter höga för att inte bli för stora för den individuella gravplatsen. Information om de vedartade växternas beskärningsbehov har hämtats ur *Nya beskärningshandboken* av Claus Vollbrecht.

De vedartade växter är valda utifrån ovanstående kriterier: *livslängd*, *skötselbehov* och *estetik*. Om inget annat är angivet kräver växterna ingen eller lite beskärning. De valda växterna presenteras i bokstavsordning efter det vetenskapliga namnet.

Valda vedartade växter

***Acer griseum* (kopparlön)**

Mindre träd som är valt för sin vackra kopparfärgade flagnande bark som gör att trädet har högt estetiskt värde även under vinterhalvåret. Under hösten skiftar bladverket i rött och även knopparna får en röd ton. Kopparlönnen blir mellan 2 och 3 meter hög.

***Acer japonicum 'Aureum'* (gulbladig solfjäderslön)**

Vald både för sin lilla storlek, det speciella bladverket och färger. Bladen har en ljus gulgrön färg och är finflikiga som fjädrar. Trädet ger ett lätt intryck och är perfekt för den lilla platsen. Ett litet träd som blir mellan 1 och 2 meter högt.

***Acer palmatum 'Atropurpureum'* (japansk blodlön)**

En japansk lön med vackert rött bladverk, även fina höstfärger. Får små röda näsor. Svagväxande träd för den lilla platsen. Blir mellan 1 och 2 meter högt.

***Azalea* (knapphill-hybrider)**

Azaleor i knapphill-hybridgruppen är valda för sina klart lysande blommfärger. Ett exempel på sort: *Azalea luteum* (*guldazalea*). Klargula blommor och gula höstfärger. Guldazalean blir ca 1 meter hög.

***Betula pendula 'Youngii'* (tårbjörk)**

Det hängande växtsättet liksom namnet har ett symboliskt värde på gravplatsen. Tårbjörken är långsamväxande men blir trots allt mellan 3 och 4 meter och passar därför bättre på en kistgravplats än en liten urngravplats.

***Caragana arborescens 'Walker'* (hängfjäderkaragan)**

Litet träd med hängande grenar och finflikiga nästan dilliknande blad. Fäller bladen men får dekorativa bruna baljor på hösten. Vald för sitt lätta intryck som passar fint till den lilla gravplatsen. Hängfjäderkaraganen blir 2 till 2,5 meter hög.

***Daphne cneorum* (rosentibast)**

Krypande dvärgbuske med mörka gröna blad med blågrön undersida. Daphnen är vald för sitt annorlunda växtsätt och dekorativa bladfärg och tidiga doftande rosa blommor. En krypande buske kan både användas som marktäckare och som klättrare mot stenar eller stativ.

***Euonymus 'Emerald Gaiety'* (silverbened)**

Beneden är främst vald för sina glödande höstfärger. Sorten 'Emerald Gaiety' har dekorativa vitbrokiga blad som ger variation under året. En liten buske som blir runt 0,5 meter hög och 0,5 till 1 meterbred.

***Hamamelis x intermedia* (hybridtrollhassel)**

Hamamelis blommar på bar kvist på senvintern när inget annat blommar. Kan blomma så tidigt som runt nyår men vanligast är februari-mars. Svag god doft. Den får även vackra höstfärger. Höjd 1 till 2 meter.

Exempel på sorter 'Arnold Promise' upprätt, blommar i gult i mars eller 'Diane' med kopparröda blommor och röda höstfärger.

***Larix kaempferi 'Stiff Weeping'* (japansk hänglärk)**

Ett litet hängande barrträd som är valt för sina vackra färger som skiftar under hela året: rödaktigt grenverk, violett skimrande årsskott, långa havsgröna barr och gul höstfärg. Hänglärken blir ca 1,5 meter hög.

***Paeonia suffruticosa* (buskpion)**

Vanliga pioner kan vara svåretablerade och alternativet kan vara en buskpion. Buskpionen är en vedartad pion som blommar med vita eller rosa blommor som kan bli uppemot 15 cm i diameter. Det flikiga bladverket och fröställningarna som avlöser blomningen gör den dekorativ under en stor del av året. Buskpionen blir mellan 1 och 1,5 meter hög.

***Pyrus salicifolia 'Pendula'* (silverpäron)**

Träd med ett silvrigt och sirligt uttryck. Vackert även under vinterhalvåret med sina silverfärgade grenar med ulliga årsskott. Dekorativa päron som dock är oätliga. Silverpäronet blir mellan 2 och 3 meter högt.

***Syringa meyeri 'Palibin'* (dvärgsyren)**

En trädgårdsklassiker som också gör sig på kyrkogården. Doftande lila blommor som skapar sommarstämning. Finns både som buske och lågstammat träd. Syrenen blir runt 1 meter hög.

Växtdiskussion

Vi har under arbetets framskridande vridit på begreppet *hållbarhetsperspektiv* många gånger och vad vi valt att innefatta i det. Det har så småningom mynnat ut i tre kriterier för val av växter:

- 1) Växtmaterialets livslängd
- 2) Växtmaterialets skötselbehov
- 3) Växtmaterialets estetik under året

Utifrån kriteriet livslängd avgränsades växtmaterialet till mindre vedartade växter och perenner, som på rätt plats med rätt skötsel har en livslängd på tio år och däröver. Kriteriet skötselbehov begränsade vårt urval av växter som kräver minsta möjliga underhåll i form av klippning, rensning, delning och beskärning. Kriteriet estetik under året bygger på ett påstående om att en växtkomposition där blomningsperioder varierar under året leder till mindre skötselinsatser. Estetiskt värde kan vara växtmaterialets färgskiftningar under året, alltifrån blomning till vackra höstfärger och fröställningar som sitter kvar länge. Här är kompositionen av växterna och interaktionen mellan olika växter en viktig faktor. Vid optimal sammansättning av dessa menar vi att skötselresurserna kan minimeras avsevärt.

Växturvalet kan och ska inte ses som heltäckande. Utgångspunkten har varit hållbarhetsperspektivet och inspirationen till val av växter har vi fått från erkänd litteratur inom området och genom samtal och möte med växtkunniga och personer inom kyrkogårdsbranschen och. En annan utgångspunkt har varit de tre temana, Skog, Strand och Äng. Utifrån idén om temagestaltning har vi sammanställt en lista med växter som vi tycker kan uttrycka de olika temans karaktärer och provat dessa gentemot de tre kriterierna. Ett av ledorden för växturvalet och gestaltningarna har varit *nyttänkande*. Vi har inte velat köra i traditionens inkörda spår och har därför medvetet sökt information hos personer som vi anser ha en nyttänkande syn på kyrkogårdsbranschen. Som exempel kan nämnas seminariet "Kyrkogården – föränderlig i tid och rum" (Moviums jubileumskonferens, 29/1 2010).

Växter som valts bort och varför

Ett fåtal växter har inte uppfyllt de tre kriterierna och har därför valts bort. Exempel bland de vedartade växterna är träd som är vackra och har en bra storlek för den lilla ytan men som valts bort på grund av att de kräver för mycket beskärning, till exempel *Salix integra* 'Hakuro- Nishiki' (japansk dvärgpil) som kräver årlig rensning av kronan för att behålla formen och inte bli för stor.

Bland perennerna ser vi också exempel på växter som inte uppfyller någon eller flera av kriterierna. *Anemone blanda* (balkansippa) är en mycket vacker vårbloffa men som kräver omsorgsfull skötsel för att överleva någon längre tid. *Convallaria majalis* (liljekonvalj) är en blomma som många associerar till begravning men på en liten yta som en gravplats sprider den sig snabbt och tränger undan svagare växande blommor. Vi har inte heller velat välja perenner som kräver skötsel i form delning, vilket gjorde att vi fick välja bort *Iris sibirica* (strandiris) som kräver omplantering vart 5:e år.

Gestaltning av gravplatser utifrån ett hållbarhetsperspektiv

Två typer av gravplatser

Arbetet avgränsas till att gälla gestaltningsförslag för kistgrav- och urngravplats. Dessa finns definierade i *Begrepp i begravningsverksamheten 2005* ur Gröna Fakta 5/2005 med följande lydelse:

”Kistgravplats

Avsedd för en eller flera kistor. Upplåts med gravrätt för en viss tid som kan förlängas. Innehavaren har skötselansvaret.”¹⁷

”Urngravplats

Avsedd för en eller flera urnor. Upplåts med gravrätt för viss tid som kan förlängas. Innehavaren har skötselansvaret.”¹⁸

Storleken på respektive gravplats varierar, men för detta arbete gäller följande: kistgravplatsen mäter 5 x 2,5 m och urngravplats mäter 1,5 x 1,25 m.

¹⁷ Gröna Fakta 5/2005 s.5

¹⁸ Gröna Fakta 5/2005 s.5

Platsbeskrivning - Limhamns kyrkogård

Limhamns kyrkogård hör under Malmö kyrkogårdsförvaltning och är en av Malmös största kyrkogårdar¹⁹. Vi besökte Limhamns kyrkogård den 2 februari 2010.

Limhamn hörde fram till 1915 till Bunkeflo församling under Hyllie Pastorat men efter att Limhamn blev en del av Malmö kommun (senare Malmö Stad) 1915 blev det 1917 också egen församling under eget pastorat^{20 21}.

Limhamns kyrkogård har utvidgats i flera etapper och är idag som tidigare nämnts en av de största i Malmö. Kyrkan i Limhamn byggdes 1890 efter att man beslutat att riva kyrkan i Hyllie och flytta verksamheten till Limhamn. Den äldsta delen av kyrkogården ligger närmast kyrkan men själva kyrkogården är betydligt äldre än kyrkan. Här begravdes människor långt innan Limhamn blev ort och innan kyrkan kom till platsen.

Platsen

Limhamns kyrkogård är till största delen en parkkyrkogård omringad av en trädkrans av bok. En nyare del i form av en gräskyrkogård finns i de yttre delarna av kyrkogården. Ett större arbete med att förnya växtligheten startades 2005 då man beslutade att ta bort en stor plantering med hybridolvon (*Viburnum × burkwoodii*) som stod innanför trädkransen runt hela kyrkogården. Efter att hybridolvonen togs bort upplever många besökare kyrkogården som ljusare, öppnare och mer trygg. För tillfället pågår arbete med att byta ut de tujahäckar som avgränsar kvarteren. Här planteras istället idegran (*Taxus baccata*). Tujahäckarna har växt sig mer än manshöga och bidrar till att kyrkogården upplevs som otrygg då de höga häckarna gör det svårt att uppfatta vad som finns och händer på andra sidan häcken. Idegransplantorna som planterades förra året (2009) har visat på god etablering men kommer inte att få lov att växa sig lika höga som sina föregångare.

I de bredare gångarna mellan gravkvarteren har det planterats nya alléer med ädellövträ, bland annat bok och röd- och grönbladig lönn.

¹⁹ 2010-02-03 <http://www.svenskakyrkan.se/default.aspx?di=72681&ptid=0> (Kyrkogårdsförvaltningen i Malmö / Kyrkogårdar och kapell)/Limhamns kyrkogård

²⁰ 2010-02-03 <http://www.limhamnsforsamling.se/frontwebb/artikel.asp?artID=149/> Limhamns kyrkogård

²¹ 2010-02-03 <http://www.svenskakyrkan.se/default.aspx?di=72681&ptid=0> (Kyrkogårdsförvaltningen i Malmö / Kyrkogårdar och kapell) / Limhamns kyrkogård

Även den lägre vegetationen förnyas och de låga häckarna av liguster runt gravplatserna byts successivt ut mot buxbom.²²

Gravplatser och gravskick

Den äldsta delen av kyrkogården består till största delen av inhägnade eller inramade gravplatser. Några av dessa gravplatser har man förnyat och delat upp i flera mindre urngravplatser efterhand som gravrätterna utlöpt och platserna återfallit kyrkogården. Vid omläggningen har ofta den gamla gravplatsens gravsten behållits och likaså omgärdande smidesstaket, häckar eller murar.

I de nyare kvarteren finns både kistgravar och urngravplatser, båda med liggande och stående gravvårdar. Äldre kist- och urngravplatser är traditionellt placerade utmed de omringande häckarna. Nya gravplatser har placerats i grupper, i cirkel- eller kvadratform för att bryta det strikta mönstret och ger ett mjukare och mer inbjudande uttryck.

Här finns också en minneslund från 1967 med en staty av Carl Milles, "Guds hand", och en kistlund från 1997. På kistlunden finns det möjlighet att få uppsatt en minnesplatta och i Limhamn har man gjort ett segel i metall och trä där minnesplattorna fästs upp. På kyrkogården finns också en av Malmös tre askgravplatser. Askgravplatsen i Limhamn invigdes 2007 och smyckas av en installation i glas och inskriptioner till minne av de avlidna görs i glasblocken.

Gestaltning utifrån tema

Gestaltningsförslagen som är ett av målen med detta arbete har gjorts utifrån tre teman: *Skog*, *Strand* och *Äng*. Naturtemana är valda för att passa in i den gröna miljö som vi anser att kyrkogården är. Historiskt har kyrkogården varit alltifrån en plats för betande kor för att senare bli mer parklik. Idag används kyrkogårdarna i allt större utsträckning som rekreationsområde och som gröna oaser i tätorterna. Naturen som tema kan också vara med till att skapa trygghet och igenkänning och på så sätt ge tröst.

Vi vill också att de tre temana ska spegla olika naturtyper som finns i landet. På en kyrkogård nära kusten kan det passa att formge en gravplats med strandtema och likadant kan

²² Besök på platsen 2010-02-02. Samtal med Åsa Malmberg på Malmö Kyrkogårdsförvaltning

en ängs- eller skogsinspirerad gravplats finna sin plats på en kyrkogård inåt landet. Temana är också tänkta för att kunna användas för att formge individuella gravplatser. En gravplats utsmyckad med strandtrift ger en personlig viloplats för någon som levt hela sitt liv nära havet. Tanken med temana är att de ska interagera med varandra och inspirera varandra.

Skog

– en lummig plats med växter med mörkt gröna läderartade blad och frodig blomning under vår och sommar. Här kan man söka lä och skydd från en varm sommarsol eller vinterns kalla vindar. Den skogsinspirerade gravplatsen ger associationer till sagornas frodiga skogar och sommarens bärplockning. Se figur 1 och 2.

Strand

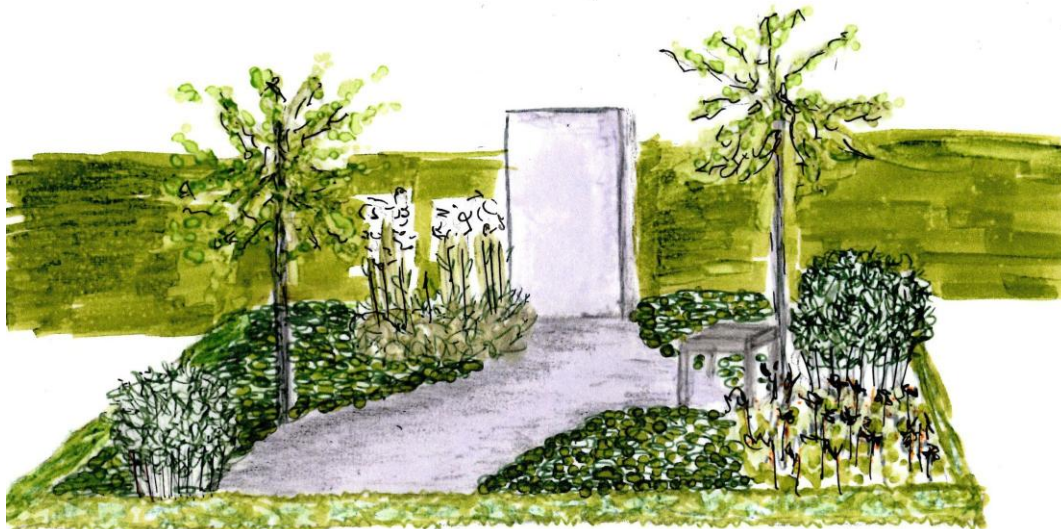
– en fridfull plats där vinden får lov att leka i gräsens vippor och höstens fröställningar. Marken täcks med tåliga marktäckare och känslan av den torra sanden blandas med vindens fuktiga havsdoft. Se figur 3 och 4.

Äng

– en lugn plats med en känsla av vildhet. Här får växterna lov att breda ut sig och ta plats utan att tuktas. Kravlösheten skänker ro över platsen och för tankarna svunna somrars glada minnen. Under hösten svävar vackra fröställningar över den lägre vegetationen. Se figur 5 och 6.

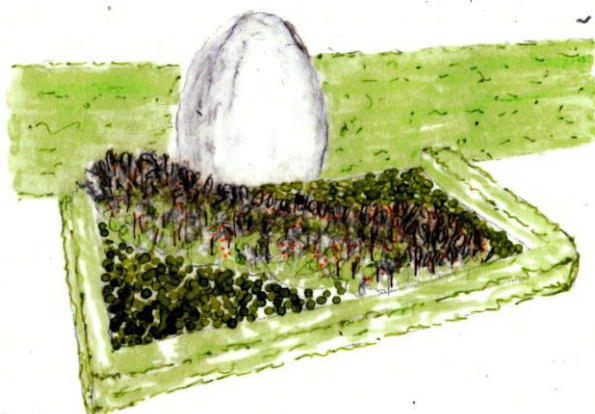
Skog

– en lummig plats med växter med mörkt gröna läderartade blad och frodig blomning.

Figur 1: Förslag på kistgravplats på temat *Skog*

Perenner - *Adiantum pedatum*, *Anemone hupehensis*, *Aruncus aethusifolius*, *Asarum europeum*.
Vedartade – *Pyrus salicifolia*. Markmaterial – grå singel. Befintlig häck av *Taxus baccata* och låg
kant av *Buxus sempervirens*.

Figur 2: Förslag på urngravplats på temat *Skog*

Perenner - *Aruncus aethusifolius*, *Asarum europeum*. Befintlig häck av *Taxus baccata* och låg
kant av *Buxus sempervirens*.

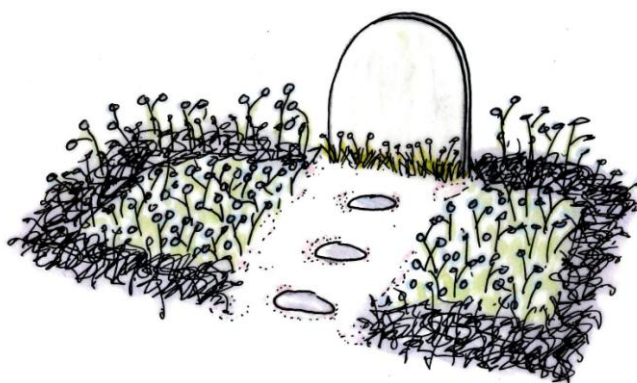
Strand

– en fridfull plats där vinden får lov att leka i gräsens vippor och höstens fröställningar.

Figur 3: Förslag på kistgravplats på temat Strand

Perenner – *Armeria maritima*, *Echinops ritro*, *Lavandula angustifolia*, *Miscanthus sinensis* 'Kleine Fontäne', *Thymus serpyllum* 'Coccineus'. Markmaterial – trampsten av natursten.

Figur 4: Förslag på urngravplats på temat Strand

Perenner - *Armeria maritima*, *Echinops ritro*, *Lavandula angustifolia*, *Thymus serpyllum* 'Coccineus'. Markmaterial – trampsten av natursten.

Äng

– en lugn plats med en känsla av vildhet. Här får växterna lov att breda ut sig och ta plats utan att tuktas.

Figur 5: Förslag på kistgravplats på temat Äng

Perenner – *Echinacea purpurea*, *Lilium martagon*, *Vinca minor* 'Gertrude Jekyll'.
Markmaterial – rödbrun singel. Sittsten av natursten.

Figur 6: Förslag på urngravplats på temat Äng

Perenner – *Echinacea purpurea*, *Lilium martagon*, *Vinca minor* 'Gertrude Jekyll'.

Slutdiskussion

Det har i branschen skapats en efterfrågan på en mer individualiserad utformning av gravplatsen samtidigt som miljökraven tydliggörs. Kyrkogårdsförvaltningarna har ökat fokus på miljöanpassning av verksamheten samtidigt som ett stigande miljöintresse i samhället i stort även har gjort gravrättsinnehavare mera observanta på begravningsplatsens miljöpåverkan.

Växturval

Arbetsprocessen med växturval startade tidigt genom litteraturstudier i kombination med den kunskap vi inhämtat under utbildningen som trädgårdsingenjörer. Därtill inspirerades vi mycket under resans gång av samtal med personer med stor erfarenhet av kyrkogårdsfrågor samt genom olika intressanta föreläsningar på temat. En blandning av dessa har resulterat i ett urval av växter som fyller våra uppsatta kriterier utifrån ett hållbarhetsperspektiv. De tre kriterierna för växturvalet har baserats på definitionen av hållbar utveckling utarbetad av FN:s Världskommission för miljö och utveckling 1987 och som finns att hitta i Brundtlandrapporten från samma år: "En utveckling som tillfredställer dagens behov utan att äventyra kommande generationers möjligheter att tillfredställa sina behov."²³

Vi har utifrån dessa bakgrundsfakta tagit fasta på växtmaterialens livslängd, skötselbehov och estetik under året för att skapa sex gestaltningsförslag under tre teman. Både gestaltningsförslag och tema kan givetvis ha stor variation och ska närmast ses som en inspirationskälla, något som man kan göra till sitt eget.

Hållbarhetsperspektivet på växturval för gravplatser är inte tidigare undersökt eller beskrivet och vårt arbete ska ses som ett första försök till detta. Vid ett större arbete kunde kriterierna ha utvidgats till att även gälla tillgång på växtmaterial och transport av detsamma. Kyrkogårdens placering och närheten till odlare och grossister är en faktor som alltfler kyrkogårdsförvaltningar väger in i valet av växter och av leverantör. Den geografiska placeringen är också avgörande för växturvalet. Vårt arbete tar utgångspunkt i södra Sverige och även om

²³ Nationalencyklopedin 2010-02-15 <http://www.ne.se/lang/h%C3%A5llbar-utveckling>

många av växterna kan klara upp till zon IV-V skulle kanske ett arbete som var skrivet längre norrut i landet ha ett annat växturval. Detta är också en faktor att ta hänsyn till vid vidare undersökningar.

Annan vinkel på vårt arbete kunde vara att undersöka om ett ökat användande av perenna växter minskar arbetskraftsåtgången per gravplats. Tid som då kanske kan användas för andra arbetsuppgifter.

Gestaltungsförslag

Arbetets ämne och arbetsmetod har gett processen med gestaltungsförslagen helt bestämda förutsättningar. Hållbarhetsperspektivet och kriterierna för växturvalet gav oss en lista med specifika växter att utgå ifrån. Tillsammans med temat Natur och de tre undertemana *Strand*, *Äng* och *Skog* skapades ramarna för gestaltningarna.

Att arbeta utifrån en i förväg bestämd växtlista upplevde vi som både befriande och begränsande. Befriande på det sättet att arbetet blir mer rationellt och tidsbesparande när man har en lista med växter som uppfyller de krav som ställts och som man fritt kan välja mellan. Samtidigt kan det vara begränsande att endast ha dessa växter att gestalta utifrån och att inte kunna lägga till andra växter när man upplever att det saknas blommfärger, en viss höjd eller ett visst omfång.

Listan med växter underlättade också arbetet med temana. Vi kunde fokusera på växter som passade till temat och snabbt välja bort andra. Men även här upplevde vi begränsningar och kanske främst svårigheter med att få estetiken att räcka under hela året. Det krävde att vi arbetade med en komposition av växter som står kvar även under höst och vinter och till exempel sätter dekorativa fröställningar. Detta gjorde att vi fick lägga fokus inte bara på blomningsperioden utan även vara observanta på hur växten uppförde sig under andra årstider.

De tre temana är skapade för platser med olika förutsättningar: torr plats (tema *Strand*), öppen solig plats (tema *Äng*) och skuggig och mer skyddad plats (tema *Skog*). Detta är typer av platser som vi har besökt på Limhamns kyrkogård och som även är att finna på många andra kyrkogårdar.

Framtiden

Trenden på kyrkogården visar redan nu att den personliga gestaltningen av gravplatsen har blivit allt mer populär. Minneslundens anonyma plats lämnar en tomhet hos många som kan fyllas ut genom att istället välja en specifik plats att gå till för att minnas. Ofta pryds och smyckas platsen med tydliga spår av personen som gått bort, kanske genom att dennes favoritblomma eller föremål finns där. Denna trend, dvs. att gravplatsen görs till ett unikt och individuellt minne av den avlidne tror vi kommer att hålla i sig i framtiden.

Städernas expansion gör grönyrtorna till hårdvaluta och vi kommer bli allt fler som ska samsas om samma gröna areal i tätorterna. Här tror vi att kyrkogårdarna kan bjuda in nya besökare som finner miljön tilltalande. Växtligheten och stillheten kan agera som motpol till stressen i samhället.

Vår livsstil präglas idag av olika livsåskådningar, förändrade familjebildningar och en stor rörlighet. Men trots dessa aspekter finns en känsla, en tradition att vilja ha en gravplats på kyrkogården för sina avlidna släktingar och vänner trots att det kan gå lång tid mellan besöken på plats.

Kyrkogården är en plats som inte lämnar någon oberörd. Ämnet har visat sig att vara en god diskussionsstartare både på middagar och i andra sammanhang. De flesta har en relation till kyrkogården, det kan vara som besökare eller som gravrättsinnehavare. Många har också en åsikt om hur vi hedrar de avlidna genom utsmyckning och utformning av gravplatserna. Att smycka platsen efter en kär vän är något vi har gjort i alla tider. Och även om tiderna och trenderna skiftar kommer intresset alltid att finnas.

Källor och litteratur

Otryckta källor

Muntliga källor

Malmborg, Åsa, Kyrkogårdsförvaltningen Malmö
2010-02-02 träff på Limhamns kyrkogård och mailkontakt

Moviums Jubileumskonferens, *Kyrkogården - föränderlig i tid och rum*,
2010-01-29, Turning Torso, Malmö.

Elektroniska källor

Svensk kulturväxtdatabas, Centrum för Biologisk Mångfald, <http://skud.ngb.se>, 2010-02-22.

Svenska kyrkan, www.svenskakyrkan.se, 2010-02-03
<http://www.svenskakyrkan.se/default.aspx?di=72681&ptid=0> (Kyrkogårdsförvaltningen i Malmö / [Kyrkogårdar och kapell](#) / Limhamns kyrkogård

Limhamns församling, www.limhamnsforsamling.se, 2010-02-03
<http://www.limhamnsforsamling.se/frontwebb/artikel.asp?artID=149>/Limhamns kyrkogård

Nationalencyklopedin, www.ne.se, sökord: "hållbar utveckling", 2010-02-15
<http://www.ne.se/lang/h%C3%A5llbar-utveckling>

Tryckta källor och litteratur

André, Erika, 2000, Kyrkogården genom 100 år, *Kyrkogården*, s.14-21, nr. 2.

Görling, Karin (red.), 1997, *Perennboken med växtbeskrivningar*, Stockholm

Hammarskiöld, Hans; Theorell, Anita och Wästberg, Per, 2001, *Minnets stigar. En resa bland svenska kyrkogårdar*, Stockholm.

Hansson, Marie; Hansson, Björn, 2008, *Perenner: våra trädgårdsväxter*, Stockholm.

Lundquist, Kjell, 1992, Från beteshage till trädgård – kyrkogårdens historia, *Kyrkogårdens gröna kulturarv*, s. 12-34, Stad & Land nr. 103.

Persson, Bengt (red.), 1997, *Blommor och buskar*, Södra Sandby.

Stångby Plantskola, *Stångbykatalogen 2009-2010*.

Sörensen, Ann-Britt (red.), 2005, *Begrepp i begravningsverksamheten 2005*, Gröna Fakta nr. 5, Alnarp.

Sörensen, Ann-Britt och Wembling, Mona, 2008, *Minnenas trädgård – om kyrkogårdens form och växter*, Stad & Land nr. 173.

Vollbrecht, Klaus; Alm, Gustaf och Veltman, Han, 2001, *Nya beskärningsboken*, Stockholm.

Bilaga 1: Figurförteckning

Figur 1: Förslag på kistgravplats på temat <i>Skog</i> . <i>Illustration gjord av Anna Gustafsson</i>	27
Figur 2: Förslag på urngravplats på temat <i>Skog</i> . <i>Illustration gjord av Anna Gustafsson</i>	27
Figur 3: Förslag på kistgravplats på temat <i>Strand</i> . <i>Illustration gjord av Maria Orwén</i>	28
Figur 4: Förslag på urngravplats på temat <i>Strand</i> . <i>Illustration gjord av Maria Orwén</i>	28
Figur 5: Förslag på kistgravplats på temat <i>Äng</i> . <i>Illustration gjord av Maria Orwén</i>	29
Figur 6: Förslag på urngravplats på temat <i>Äng</i> . <i>Illustration gjord av Maria Orwén</i>	29